

Ugrósdý Márton¹

Nyugaton a helyzet változatlan: Európa, az Európai Unió és a világrend átalakulása

Absztrakt

A világrendváltás talán Európát hozta a legnehezebb helyzetbe: jelenleg úgy tűnik, a térség a blokkosodás következtében nyersanyagforrásait és piacait is elveszítheti, a kibívások kezelésében pedig nem segít a kontinens megosztottsága, az ukrajnai háború és az ideológiavezérelt külpolitika sem. A korábbi pragmatizmust felváltotta a megfélemlési kényszer, míg a külső partnerek sem a közös sikerekben, hanem saját érdekeik érvényesítésében érdekeltek. Európa továbbra is gazdag és gyenge, még úgy is, hogy valójában egyre szegényebb és még gyengébb lesz, hiszen mára már nemcsak hadereje van romokban, hanem fegyvereit is nagyrészt Ukrajnának adta. Az Egyesült Államoknak való kiszolgáltatottság egyre nagyobbá válik: biztonsági téren Európa elveszítette minden önállóságát, és a Biden elnök által bevezetett inflációcsökkentési törvény az európai versenyképességre is rendkívül káros hatással van. Mindezt tetézi, hogy sok elemző szerint új hidegháborús korszak köszönt majd be, és ahogyan Jake Sullivan amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó is nemrég megfogalmazta: Amerika szövetségeseinek választaniuk kell majd, hogy az USA-val vagy a többiekkel tartanak, ha a politikai és gazdasági együttműködésről van szó. Az európai stratégiai autonómiáról szóló vita, amely 2016 után kapott új lendületet, mára politikailag teljesen inkorrektté vált, így nemcsak eszközökben, hanem ötletekben is súlyos hiányt szenvedünk. A jövő borús: a mostani trendek mellett Európára sodródás és kiszolgáltatottság vár, vagy ahogyan Jeremy Shapiro, a European Council on Foreign Relations elemzője mondta, „elvezallusodás” vár.

Bevezetés

Emmanuel Macron francia köztársasági elnök néhány évvel ezelőtt egy interjúban agyhalottnak nevezte a NATO-t (Economist 2019). Az államfő akkor még nem

¹ Az itt megfogalmazott gondolatok kizárólag a magánvéleményemet tükrözik, és nem tekinthetők Magyarország Kormánya hivatalos álláspontjának (a szerző megj.).

tudta és nem is tudhatta, hogy 2023-ra nem a NATO, hanem az Európai Unió stratégiai autonómiája, Macron első számú stratégiai célja lesz nemcsak agy-, hanem teljesen halott. A 2022-ben kitört ukrajnai háború alapvetően változtatta meg Európa stratégiai környezetét, és a saját morális felsőbbrendűség-mítoszának foglyává vált Európai Unió mára pusztán követi a biztonságát garantáló Egyesült Államok érdekeit. Legyen szó akár az európai versenyképesség lerombolásáról, az amerikai belső piac fellendítését szolgáló Inflation Reduction Act (IRA) elleni érdemi fellépés hiányáról (NÆSS-SCHMIDT et al. 2022) vagy a legjövedelmezőbb kínai piacról való lemondásról (FABRY 2021), Európa öles léptekkel halad afelé, hogy az első hidegháború után újra az Egyesült Államok, a Nyugat vezető erejének perifériájává váljon.

Még egy tudományos igényűnek szánt fejezetben is nehéz az Európai Unió külpolitikájáról és a világban játszott szerepéről írni. Európa ugyanis a külpolitikai térben számos fejjel rendelkezik és nagyon sok szájjal beszél: egyszerre szólalnak fel nevében a vezető tagállamok állam- és kormányfői, az uniós intézmények vezetői, de sokszor még az európai parlamenti képviselők is vindikálják maguknak a jogot arra, hogy a teljes EU és mind a 27 tagállam nevében beszéljenek. Nem csoda, hogy ebben a kofóniában Henry Kissinger volt amerikai külügyminiszter kérdése, miszerint „kit kell felhívnom, ha Európával akarok beszélni”, a mai napig megválaszolatlan (RACHMAN 2009).² A közös kül- és biztonságpolitikai döntéshozatalban számos szereplő próbálja meg meghatározni a napirendet: az Európai Bizottság elnöke, Ursula von der Leyen mellett Josep Borrell főképviseelő, az Európai Bizottság alelnöke, de még Charles Michel, az Európai Tanács elnöke és az Európai Parlament elnökei is szükségét érzik annak, hogy diplomáciai aktivitást fejtsenek ki. Ehhez társul a Külügyek Tanácsa által hozott határozatok, állásfoglalások és nyilatkozatok sora, valamint a tagállami kormányok tevékenysége is. Ez az írás azonban nem az európai intézményi versengésre fókuszál, hanem arra a nagystratégiai szintre, amelyre Von der Leyen is célzott, amikor beiktatásakor „Geopolitikai Bizottság” létrehozását jelölte meg célként.

Ahhoz azonban, hogy az Európai Unió valódi geopolitikai aktor legyen, csak a két legfontosabb feltétel hiányzik: hogy legyenek céljaink, illetve az azok elérését szolgáló eszközeink. Az EU többször is megpróbálkozott saját céljainak megfogalmazásával, legutóbb a 2016-ban elfogadott EU Globális Stratégia (EUGS) határozta meg azokat a célkitűzéseket, amelyeket az uniónak el kellett volna érnie (EEAS 2016). Ezeket a célokat azonban a megfelelő eszközök híján nyilvánvaló képtelenség lesz megvalósítani, a közös külpolitika ugyanis tipikusan az a terület, amely először esik

² És az is marad, tekintettel arra, hogy a fenti kijelentés soha nem hangzott el.

a megszorítások, a koronavírus-járványhoz hasonló exogén sokkok, illetve a szomszédban dúló háború áldozatául.

Át lehetne ugyan tekinteni az EUGS-t ebben a fejezetben is, ám mint már említettem, az ott megfogalmazott célok és a valóság viszonylag gyenge kapcsolatban áll egymással. A béke és a biztonság, a prosperitás, a demokrácia és a szabályalapú globális rendszer, amelyek az EUGS öt prioritását képezik (EEAS 2016), már az EU közvetlen szomszédságában is veszélyben vannak, az EU teljesen és tökéletesen képtelen arra, hogy bármelyik prioritás érdekében bármit is tegyen. Az ukrajnai háború következtében az európai katonai képességek fokozatosan leépülnek (TIDEY 2022): számos európai ország adta át létfontosságú katonai eszközeit (Reuters 2023a) vagy akár teljes fegyvernemeit Ukrajna számára (MULLER 2022), így jelenleg Európa önvédelmi képességei is erősen kétségesek. A gazdasági prosperitás terén először a koronavírus-járvány okozta korlátozások (KAMMER 2021), majd az Oroszország ellen bevezetett szankciók okoztak jelentős gazdasági kihívásokat a tagállamoknak (BUSQUETS GUÀRDIA – COOPER 2023), amelyek számára az elmúlt három évben megtapasztalt sokkok sokszor leküzdhetetlen kihívást jelentettek. Az energiaárak elszabadulása, az olcsó orosz nyersanyagokhoz való hozzáférés megszűnése az 1970-es évek óta kiépült sikeres és eredményes európai, de főleg német gazdasági modellt kérdőjelezte meg (SULLIVAN 2022). Voltak ugyan olyan tagállamok, amelyek előnyükre tudták fordítani ezt a helyzetet, például Hollandia vagy az Európai Gazdasági Térség-tag Norvégia (Reuters 2023b), az uniós székhelyű vállalatok azonban jelentős versenyképességi hátrányba kerültek a magasabb nyersanyagárak, illetve a teljes Közös Piacot sújtó infláció és az emiatt megugró munkaerőköltség miatt is (EIU 2022). Ráadásul a gazdasági kihívások ismét a felszínre hozták a Közös Piac belső egyenetlenségeit, amelyek tovább gyengítik az amúgy is számos kihívással küzdő belső tagállami szolidaritást.

A stratégiai autonómia mítosza

Az Európai Parlament Kutatási Szolgálatának definíciója szerint az EU stratégiai autonómiája azt jelenti, hogy az unió képes meghozni saját döntéseit és meghatározni saját jövőjét (DAMEN 2022). A kifejezést először egy 2013-as tanácsi konklúzióban fogalmazták meg, de a 2016-ban kiadott EU Globális Stratégia is négyszer használja (EEAS 2016). Ennek ellenére a stratégiai autonómia fogalma meglehetősen rosszul körülírt: nem tudni, hogy kitől kellene autonómiát élveznünk, milyen célokat (gazdasági, politikai, katonai, egyik sem, mind a három) kívánunk vele megvalósítani,

és ami még ennél is fontosabb, az elmúlt években sem sikerült meghatározni, hogy valójában mi is Európa stratégiai érdeke (DAMEN 2022).

A stratégiai autonómiáról szóló vitának a kezdetektől fogva több dimenziója volt. Egyrészt megosztottságot láthattunk a régi és az új Európa között. Míg a régi tagállamok, de főleg Franciaország, elsősorban saját regionális és globális érdekeik érvényesítésére kívánták felhasználni a közös európai külpolitikát (lásd még Unió a Mediterráneumért [BICCHI 2011]), észak- és nyugat-afrikai törekvések és expedíciós műveletek uniós szintű megerősítésére (CHARBONNEAU 2017) vagy a meglehetősen embrionális állapotban lévő gondolatra, a közös európai hadseregre (SZENES 2015), addig az új tagállamok, amelyek saját biztonságukat a NATO-tagságon keresztül, amerikai közreműködéssel látták biztosíthatónak, elsősorban a transzatlanti kapcsolat erősítésében voltak érdekelték (LIPPERT–ONDARZA–PERTHES 2019).

Barack Obama hivatalba lépésével, illetve a *Pivot to Asia* politikájának meghirdetésével úgy tűnt, hogy Európa és az EU nemcsak magára találhat, hanem könnyen magára is maradhat saját biztonsági kihívásainak kezelésével (SVERDRUP-THYGESON – LANTEIGNE – SVERDRUP 2016). A 2008-as grúziai háború már felhívta a figyelmet arra, hogy Oroszországgal, legalábbis saját közvetlen szomszédságában, újra számolni kell (MIKHELIDZE 2009), viszont az arab tavasz, illetve különösen a 2010-ben kitört szíriai polgárháború, majd Líbia széthullása egyértelműen déli irányba fordította az EU figyelmét is, és a leginkább kézzelfogható biztonsági kihívás az irreguláris és illegális migráció, valamint a kelet-mediterrán térségből kisugárzó instabilitás lett (bővebben lásd N. RÓZSA 2024). Ugyanakkor a Krím 2014-es annexiója, valamint az azt követő kelet-ukrajnai háború elsősorban az oroszokat hagyományosan fenntartásokkal kezelő keleti tagállamok számára ismét a keleti, tradicionális katonai fenyegetés jelentőségére hívta fel a figyelmet (STAHL–LUCKE–FELFELI 2016).

Az EU számára nehézséget jelentett, hogy egyes tagállamai alapvetően más álláspontot foglaltak el mind a keleti, mind a déli kihívások kapcsán, így az önálló európai fellépés igényére sem született és születhetett egységes válasz. Míg Olaszország és Görögország elsősorban az illegális migrációtól szenvedett, és az új, nem állami szereplőkkel küzdött, addig a történelmük során számos orosz megszállást átélő kelet-közép-európai tagállamok elsősorban a hagyományos katonai fenyegetést látták, és a területvédelemre fókuszáltak. Nem csoda, hogy két ilyen alapvetően különböző és földrajzilag is szeparált kihívás egyidejű leküzdésének igénye nem mozdította elő az EU közös fellépéséről szóló vitát sem. Egy területen sikerült nagyjából azonnali sikert elérni a közös fellépést tekintve, ez az Oroszországgal szemben a Krím elfoglalása után bevezetett szankcióké volt (PORTELA et al. 2021), ám a 2014–2022 között

meghozott uniós szankciós intézkedések sem vezettek sem Oroszország étvágának csökkenéséhez, sem az EU–orosz kapcsolatok radikális leépüléséhez.

A stratégiai autonómiáról szóló vita újabb szakaszát Donald Trump elnöki beiktatása hozta meg (AGGESTAM – HYDE-PRICE 2019), elsősorban azért, mert Trumpról sok európai vezető nem feltételezte, hogy válsághelyzet idején valóban eleget tenne a NATO-alapszerződés V. cikkelyében foglalt kollektív védelem elvének (HOWORTH 2018), így politikailag is elfogadottá vált arról beszélni, hogy Európa nem számíthat az USA-ra, és tudnia kell gondoskodni saját és környezete biztonságának megteremtéséről. Ekkor erősödtek fel a stratégiai autonómia megteremtésének igényéről szóló hangok is, elsősorban a francia gaulle-ista hagyományokat felelevenítve, amelynek egyik leglátványosabb legújabb kori példája Macron elnök Sorbonne-on elmondott beszéde volt (MACRON 2017).

Annak ellenére, hogy a nagyobb európai önállóság igénye most már a *mainstream* európai gondolkodásba is betört, valójában a 2017–2021 közötti időszak számos káros hatással járt az EU nemzetközi érdekérvényesítő szerepére. Ezek közül a legfontosabb a brexit volt (MARTILL–SUS 2019), ugyanis a britek kiválásával az EU a Five Eyes hírszerzési körön kívül került, illetve elveszítette nukleáris elrettentő erejének, valamint tengeren túli erőkitétési képességének túlnyomó részét is. A fennmaradó katonai erőről pedig kiderült, nemhogy az észak-afrikai expedíciós tevékenység fenntartására elégtelen, de semmilyen elrettentő erővel sem szolgál abban az esetben, ha a szomszédunkban lévő, egyetlen számottevő nagyhatalom a határok erőszakos megváltoztatása mellett dönt.

Az európai stratégiai autonómia fogalmát lehet kiterjesztően is kezelni, ahogyan arra az EUISS kísérletet is tett. Daniel Fiott egyenesen stratégiai szuverenitásról beszél, amelybe beleérti az új technológiák ellenőrzését, az ellátási láncok feletti kontroll megteremtését, a biztonság és védelem fenntartását, valamint a multilaterális kapcsolatok és globális partnerségek kiépítését (FIOTT 2021). Ugyanakkor sem a stratégiai autonómia, sem a stratégiai szuverenitás nem válaszol arra a kérdésre, hogy kivel szemben, mitől és milyen mértékben kellene megvédenie az EU-nak saját magát. Ha mindenkit a partnerünknek tekintünk – ahogyan ezt legkésőbb 2022. február végéig tettük –, akkor kérdés, hogy valójában kitől és miért is szeretnénk autonómiát kiharcolni.

Valójában az előbb feltett kérdés jelenti az EU stratégiai gondolkodásának legnagyobb rákfénjét. Az igazi elefánt a szobában ugyanis az Egyesült Államok és az általa biztosított biztonsági védőernyő, amelyből Európa az elmúlt 80 évben részesült és profitált. Természetesen ez nem olyan *free-riding* volt, ahogyan azt az amerikaiak

hajlamosak lefesteni, hiszen Európa magához mérten mindig is kivette a részét a kollektív Nyugat védelméből, még akkor is, ha ezt nem direkt katonai kiadásokon keresztül tette (JACOBSEN 2018). Viszont az a gondolat, hogy Európának stratégiai téren függetlennek, tehát autonómnak kell lennie, ráadásul az Egyesült Államoktól is, sokak számára, Trump elnök megválasztása előtt, illetve a 45. elnök hivatali ideje után is egyenesen a blaszfémiával határos.

Az Egyesült Államoknak egyébként érdeke lenne a magáról gondoskodni képes Európa, Bill Clinton a délszláv háborúk idején tett is kísérletet arra, hogy az akkor még sokkal kisebb és gyengébb európai közösségre bízza a helyzet kezelését, sikertelenül (HALBERSTAM 2001). Egy olyan Európai Unió azonban, amely valóban képes lenne rendet tartani a saját portáján, fel tudna szabadítani értékes amerikai erőforrásokat a Kínával való elkerülhetetlen szembenézésre (VÖRÖS 2017). Erről szólt később Obama Ázsia-központú megközelítése is, az akkori Fehér Ház ugyanis belátta, hogy az igazi hosszú távú kihívás a Csendes-, és nem az Atlanti-óceán túlsó partjáról fogja érni az amerikai hegemoniát (UGRÓSDY–REINITZ 2017). Egy, az amerikaiakkal koordinált stratégiai autonómia tehát végső soron Washington érdekeit is szolgálhatná, a gyakorlatban azonban azt láttuk, hogy az amerikaiak egyenesen sértve érzik magukat attól, hogy Európa a saját útját kívánja járni, és nem hajlandó alávetni magát az amerikai érdekeknek.

Az ukrajnai háború ismét, világosan és fájdalmasan rámutatott, hogy a délszláv háborúk, a boszniai háború, Koszovó, Abházia és Dél-Oszétia, a Krím és a Donbasz után az EU továbbra is képtelen saját biztonságának garantálására. Az európai országok képtelenek voltak olyan katonai és politikai feltételeket teremteni, amelyek képessé tennék az uniót bármilyen, a határai mentén fellépő hagyományos vagy nem hagyományos konfliktus hatékony kezelésére. Európa biztonságához továbbra is elengedhetetlenül szükség van az Egyesült Államokra, nemcsak a hírszerzési információk, a műholdképek és a stratégiai légi szállítási kapacitás, hanem a töltények, lőszer és mindennapi katonai eszközök terén is. Amikor Európa ennyire ki van szolgáltatva egy külső hatalomnak, vajon mennyire reális stratégiai autonómiáról beszélni? Amikor az európai katonai vezetőknek nincsenek saját műholdképeik az ukrajnai katonai helyzetről, amikor az EU legnagyobb gazdasággal rendelkező tagállamai képtelenek akár csak 50 működőképes harckocsit kiállítani, amikor az európai hadseregek kifogynak a lőszerből, ki meri feltenni azt a kérdést, hogy létezhet-e európai biztonság amerikai fegyverek és katonák nélkül? Ki meri felvállalni nyilvánosan, hogy Európának igenis saját érdekei vannak, és nem kellene mindenben az amerikai elvárásokat követnie, hogy megvásárolja saját biztonságát?

Ugyanakkor az EU valódi érdekeit nézve világosan látható, hogy az unió és az Egyesült Államok érdekei sok területen nem egyeznek meg (FIX–MANKOFF 2022). Az EU stratégiai érdekeit nézve például kiemelt fontosságú lenne saját szomszédságunk biztosítása és az onnan érkező kihívások szakszerű és hatékony kezelése. Sajnos és szerencsére ezeknek a kihívásoknak a jelentős többsége nem kinetikus-katonai jellegű, így itt az amerikai támogatásnak vagy éppen annak hiányának elméletileg viszonylag kevés jelentősége lenne.

Az EU-t egyik legjobban erodáló külső kihívás az illegális és irreguláris migráció kérdése (COI et al. 2022). Nemcsak azért, mert a volt gyarmattartó országok nem tudnak mit kezdeni a probléma morális súlyával, hanem azért is, mert az illegális migráció évtizedek óta gyengíti az unió egységét, megosztva a migráció biztonságiasítása, illetve morális alapú kezelése mellett érvelő tagállamokat, áthidalhatatlan ellentétet hozva létre az unión belül egy politikai szempontból létfontosságú kérdésben. Erre a mély ellentmondásra világított rá a 2023. júniusi európai tanácsi ülés is, ahol pont a migráció kezelése kapcsán robbant ki a legnagyobb vita az állam- és kormányfők között. A migráció hatékony kezelése, illetve az arról zajló racionális politikai vita csökkenteni tudná ezt a belső megosztottságot, és koherensebb, összetartóbb EU-t hozhatna létre. Ehhez viszont szükség lenne a külső határok hatékonyabb védelmére, a kibocsátó országokkal való szorosabb együttműködésre, illetve a belső uniós együttműködés szorosabbra fűzésére, a morális leckéztetés befejezésére, akár a belső elosztási kvóták kapcsán is. Ennek a feltételei egyelőre még nem állnak fenn, igaz, legalább a külső határok védelmének témájában előrelépések voltak tapasztalhatók az elmúlt években.

Ugyanígy megosztottak a tagállamok az EU biztonságexportja, a további bővítés kapcsán. Ha elfogadjuk azt az érvet, hogy az unió fő célja a béke garantálása (HIGASHINO 2004), akkor a bővítés szükségképpen véget nem érő folyamat kell hogy legyen egészen addig, ameddig az összes európai ország nem csatlakozik az unióhoz, hogy ezzel is megelőzzük a további háborúkat. Ezzel szemben azt látjuk, hogy a kis méretű, valójában az uniós belső szavazati arányok eltolódását sem befolyásoló balkáni országok tagjelöltsége elé is akadályokat gördítenek azoknak a régi tagállamoknak a kormányai, amelyek ugyan folyamatosan a nyitottságról és a toleranciáról beszélnek, viszont saját belső piacukat és szavazóbázisukat, valamint a nekik járó uniós (agrár) támogatásokat nem kívánják megosztani a keleti, szegényebb tagállamokkal. Bár a bővítés kapcsán a Von der Leyen-bizottság ért el minimális előrelépéseket, továbbra sem látni, hogy a tagság valódi perspektívája mikor nyílhat meg akár a nyugat-balkáni, akár a keleti szomszédság országai előtt. A partnerek folyamatos hitegetése viszont olyan hitelességdeficitet teremt az EU oldalán, amelyet azután a harmadik országokkal

ápolat kapcsolatok területén is nehéz lesz a későbbiekben meghaladni, és tovagyűrűző hatással van az EU szavahihetőségére, ezáltal rombolva a stratégiai autonómia egyik fő elemét. Ha az EU-ban nem lehet megbízni, mert a saját ígéreteit sem tartja be, akkor hogyan próbáljuk majd meggyőzni a harmadik országokat arról, hogy érdemes velünk együttműködni, és valóban kölcsönös előnyökre épülő kapcsolatokat lehet ápolni az unióval?

Az EU az ukrajnai háború kitöréséig konzisztensen kereskedelem- és globalizáció-párti álláspontot foglalt el. Igyekeztünk minél több partnerrel szabad kereskedelmi megállapodásokat kötni, illetve az uniós vámhatárokat is minél több partner számára átjárhatóvá tenni. Ugyanakkor az Oroszországgal szemben kivetett szankciók, illetve az arra adott ellenszankciók hatásainak köszönhetően Európa egyre inkább a gazdasági nyomásgyakorlás eszközeként tekint a kereskedelempolitikára (*economic statecraft*) (BALDWIN 2020). A gazdasági kapcsolatok biztonságiasítása akár vonzó ötletnek is tűnhet (ORBIE – DE VILLE 2020), mert amíg az EU szinte semmilyen számottevő katonai erővel sem rendelkezik, addig gazdasági téren valóban fontos szereplő, és a világ-kereskedelemben is súlyponti szerepet játszik. Ugyanakkor az EU és a világ gazdasági kapcsolatai rendkívül összetettek, és a tagállamok is eltérő módon kitettek egyes harmadik országok gazdasági befolyásának. Éppen ezért a közös uniós szankciók, a gazdasági fegyver alkalmazásának mikéntje az uniós együttműködés egyik leginkább korrozív területévé vált az utóbbi évben, hiszen a közös fellépés sokszor nem volt tekintettel a kisebb tagállamok önhibájukon kívül fennálló egyoldalú függőségi viszonyaira egyes kritikus fontosságú nyersanyagok terén. Az ilyen problémákat az uniós intézmények mégsem szakpolitikai, hanem politikai szinten akarták elsősorban megoldani, amivel tovább gyengítették az EU belső kohézióját, hiszen feltétlen együttműködést vártak el egyes tagállamoktól annak ellenére, hogy a szankciók bevezetése szinte azonnali és megsemmisítő gazdasági hatásokkal járt volna az adott országokra nézve.

Végso soron az EU stratégiai céljainak hiánya a szervezet öndefiníciós problémájából is levezethető. A kérdést lecsupaszítva így tehetjük fel: az EU önálló világpolitikai és gazdasági pólus kíván lenni, saját érdekekkel és az azok érvényesítéséhez szükséges eszközökkel, vagy megelégszik a másodhegedűs szerepével, és a biztonságért feláldozva szabadságát, az amerikai vezető szerepet elfogadva a Nyugat pozíciójának megőrzéséért fog küzdeni a jövőben? Ez a dilemma határozta meg a stratégiai autonómiáról szóló vitát az elmúlt években is, és ahogyan az USA egyre inkább Kínára fókuszálja majd erőforrásait (MARTON 2024), és az EU-t is egyre inkább Kína-ellenes álláspontra kívánja majd rávenni, ez fogja jellemezni az önálló európai fellépésről szóló beszélgetéseket a következő évtizedben is.

Stratégiaautonómia-dilemmák a jelenben: a geopolitikai nyomás és Európa kiszolgáltatottsága

Az ukrajnai háború látványosan rávilágított arra, hogy Európa és az Európai Unió képtelen saját védelmét megszervezni. A háború első napjaitól világos volt, hogy az angolszász hatalmak katonai és hírszerzési képességei, politikai támogatása és csoportösszetartó politikai nyomása nélkül Ukrajna külső támogatásának megszervezését és az orosz támadás feltartóztatását nem lehetett volna elérni.

A háború radikálisan felerősítette az Európán belül a bővítés pillanata óta meglévő belső megosztottságot a kis és nagy tagállamok, illetve az EU északkeleti tagállamai és a többiek között (DETSCH–MACKINNON–GRAMER 2023). A héjaálláspontot évek óta elfoglaló kelet- és közép-európai NATO-tagállamok, így különösen Lengyelország és a balti államok hangja látványosan megerősödött, ők saját – történelmi példák alapján jogosnak számító – egzisztenciális félelmeiket vetítették és vetítik ki a mostani konfliktusra, Európa és Oroszország élet-halál küzdelmeként lefestve a kelet-ukrajnai harcokat. Ráadásul a belpolitikai döntései miatt az EU-ban és részben a NATO-ban is fekete báránynak számító lengyel kormány látványos „lám, én megmondtam” helyzetbe került; ezt a morálisan felsőbbrendűnek tűnő pozíciót Varsó azóta is előszeretettel használja ki Berlinnel szemben bel- és külpolitikai céljai érdekében is.

A két nagy tagállam, Németország és Franciaország alapvetően más stratégiát követ az ukrajnai háború meg az azt övező külső nyomás kapcsán, amely az EU döntéshozatalára is hatással van. Németország, amely Willy Brandt óta az egyik legnagyobb oroszországi kitettségű európai országnak számít, részben a koalíciós kormány belső feszültségei, részben a német politikai elitben kódolt önbecsülés-deficit, valamint a háborús büntudat miatt inkább követő, az amerikai nyomás előtt meghajló politikát folytatott a háború kitörése óta (ISCHINGER 2022). Berlin az Északi Áramlat felrobantása után maradék, Oroszországgal fenntartott energetikai együttműködését is felszámolta, de Ukrajna támogatása kapcsán is számtalan önellentmondásba keveredett Scholz kancellár. A Zeitenwende-beszéd³ óta világosan látható (SCHOLZ 2022), hogy Németország elsősorban nem saját érdekeit követi, hanem a közvéleménynek kíván megfelelni, jól mutatja ezt a német fegyverszállítások komédiája vagy éppen

³ Olaf Scholz német kancellár 2022. február 27-én a Bundestag ülésén megtartott beszédében reagált az Ukrajna elleni orosz támadásra. Kifejtette: Németország felülvizsgálja addigi igen óvatos védelempolitikáját, illetve 100 milliárd euró értékben fektet be hadseregébe a következő években. A kézirat lezárásakor a beszédben tett hangzatos ígéretek közül szinte semmit sem sikerült megvalósítani.

az, hogyan és milyen hosszan viselte el a német politikai elit Andrij Melnyik berlini ukrán nagykövet megalázó kijelentéseit.

Franciaország ezzel szemben sokkal önállóbb álláspontot képvisel Ukrajna ügyében is. Bár Párizs fegyverszállításokkal aktívan segíti Kijvet az önvédelemért folytatott küzdelemben, Macron az, aki időről időre egyedülként beszél a békéről (Reuters 2022a), a tárgyalások fontosságáról (PIETRALUNGA–RICARD 2022), az európai biztonsági rendszerről (Reuters 2022b) nagy nyilvánosság előtt, és ő volt az, aki az utolsó pillanatokban is igyekezett – sikertelenül – közvetíteni Oroszország és Ukrajna között a háború kitörése előtti órákban is. Macron ebben a kérdésben számíthat az önálló francia külpolitikai gondolkodás hagyományára és a gaulle-ista eszméket valójában soha el nem felejtő francia külpolitikai elitre is (CADIER 2022). Az Élysée számára az ukrajnai háború kapcsán az egyik legjelentősebb, feloldhatatlan dilemma az európai stratégiai autonómia ügye: az egyik oldalon világosan látható, hogy Európa képtelen saját védelméről gondoskodni, ugyanakkor a másik oldalon az is egyértelmű, hogy pont Európa az, amely gazdaságilag és katonailag sem engedheti meg magának az elhúzódó háborút. És Európa lesz az is, amely a háború vége után továbbra is Oroszország szomszédja lesz, és valamit kezdenie kell majd azzal az orosz vezetéssel, amely egyértelműen és hosszú évtizedekre megégette magát az ukrajnai támadással, annak végeredményétől függetlenül (RÁCZ 2024).

A fenti belső törésvonalak nem csak a régi és az új tagállamok vagy az oroszpartí-oroszellenes táborok között állnak fenn. Legalább ennyire fontos törésvonal a kis és nagy tagállamok közötti ellentét: a közép-európai kis országok (és módszertanilag ugyan nem helyes, de mentalitása miatt indokolt módon idesorolom Lengyelországot is) azon félelmei, hogy az elmúlt évszázadok után ismét egy nagyhatalmi (német/francia-orosz) kiegyezés áldozataivá válnak, rendkívül károsak az európai szolidaritásra nézve. Minden alkalommal, amikor Macron vagy Scholz a békéről, a tárgyalásokról, az orosz igények elismeréséről beszél, az észt, lett, litván, román és lengyel közvéleményben az orosz elnyomás, az idegen uralom és az ország felosztásának keserű emléke idéződik fel, amelyre az adott országok kormányainak feltétlenül reagálniuk kell. Ezáltal bármilyen, a háború végkimeneteléről szóló vita szükségszerűen érzelmi alapú és így szürreális lesz, amelynek következtében a valódi európai stratégiai célokról sem lehet érdemi vitát folytatni.

Az európai intézmények és a tagállamok közötti konfliktus is jelentős: a Bizottság, illetve a német atlantista *establishment*ből érkező Von der Leyen sokkal gyorsabban és vakmerőbben haladna előre a szankciókkal és az orosz agresszióra adott európai válaszokkal, mint amire a tagállamok képesek és hajlandók lennének

(LYNCH–GRIDNEFF 2022). Von der Leyen szerepe kulcsfontosságú az EB ukrainai válságra adott válaszainak megértésében. A német társadalomba, de különösen a német politikai elitbe mélyen, a kezdetektől belenevelték a második világháborúért viselt felelősség tudatát. A német oktatási rendszernek és az elitek rekrutációs folyamatának is fontos sarokköve a büntudat, illetve az ezt ellensúlyozó folyamatos túlkompenzáció. Ebben a felfogásban minden rosszárt a náci Németország a felelős, amiért az utódoknak hetedíziglen bűnhődniük kell (RENSMANN 2004). Az alapkompexusra épül rá a német elit transzatlantizmusa: az a teljes ideológiai és gondolkodásbéli, önként vállalt kiszolgáltatottság, amely az USA-ból érkező gondolatok és felvetések azonnali, kérdések nélküli elfogadását és megvalósítását jelenti. Nem csoda tehát, hogy az egész életét ebben az eszmei keretrendszerben leélő Von der Leyennel szemben egyre gyakrabban fogalmazzák meg azt a vádat, hogy a háborúban nem Európa, hanem Amerika érdekeit képviseli (LYNCH–GRIDNEFF 2022).

A másik oldalon az EB bátorágát strukturális tényezők is támogatják: egyrészt nem a Bizottság lesz a felelős azokért a gazdasági nehézségekért, amelyek a tagállamokat sújtják például a szankciók bevezetése miatt. Ezeket a döntéseket ugyanis a Tanács hozza meg, így a végső felelősség a Tanácsot alkotó állam- és kormányfőké, illetve ők azok a közvetlenül választott, kellő legitimitású vezetők is, akiken a választók azután számon fogják kérni a gazdasági válság hatásait, az egekbe szökő energiaárakat vagy éppen a megszűnő munkahelyeket. A Bizottság így (az ukrán és amerikai gazdasági szakértőkkel és lobbistákkal együttműködve) (POHORILOV 2023) sokkal látványosabbban tud további szankciókat és oroszellenes lépéseket javasolni, hiszen „nekik semmi sem drága”, és a politikai felelősséget sem ők viselik. Ugyanakkor a hatásköri vitákban a Bizottság álláspontját kiválóan segíti az a narratív helyzet, hogy Von der Leyen szeretné ugyan az oroszokat megfosztani a véres gázbevételektől, de az önző, oroszpárti nemzeti kormányok erre önös érdekeik miatt nem hajlandóak. Ez a politikai tőke később a Bizottság számára még jól jöhet az uniót folyamatosan jellemző hatásköri küzdelmek, a lopakodó föderalizáció, valamint a következő években várható Kína elleni fellépés kapcsán, ahol a tagállamok számára a gazdasági tét is sokkal nagyobb lesz, mint a mostani oroszellenes szankciók esetében.

Az ukrainai háború a stratégiai autonómia gondolatát alapvető kihívás elé állította, ugyanis kiderült, hogy sem az EU, sem a tagállamok többsége nem tud és nem is akar a NATO-tól, illetve az Egyesült Államoktól független külpolitikát folytatni (TVP World 2023). Legalábbis amikor saját fizikai biztonságuk is veszélyben van, akkor nem mernek eltérni a főszószótól. Néhány szereplő (Magyarország, Franciaország, illetve a legutóbbi időszakban Charles Michel) ugyan próbálkozik az önálló álláspont

megjelenítésével, a közösségi és hagyományos média viszont az ilyen kezdeményezéseket azonnal leverí, és fenntartja a nyugati narratíva egységét, oroszpárti árulóként megbélyegezve azokat, akik nem a központi kommunikációs stratégiát követik.

Az így létrehozott csoportnyomás egyelőre lehetetlenné teszi a valódi európai stratégiai autonómiáról zajló belső vitákat, illetve Európa saját stratégiai érdekeinek meghatározását is. Így viszont Európa nem tud önálló geopolitikai tényezővé válni, annak ellenére sem, hogy Von der Leyen ezzel az ígérettel és politikai programmal állította össze saját Bizottságát 2019-ben (Európai Bizottság 2019). Az ugyanis, hogy hűen követjük más, idegen hatalmak érdekeit, semmiképpen sem nevezhető saját geopolitikai teljesítménynek. A leginkább aggasztó trend mégis az, hogy az európai érdek semmibevételét egy viszonylag kicsi, méretében és a hadviselő felek számában korlátozott háborúval sikerült elérni, egy olyan ország elleni fellépés kikényszerítésével, amely az EU teljes külkereskedelmi forgalmának csupán egy kis hányadáért felelős. Az viszont már látható, hogy ha hasonló fellépést várnak el Európától Kínával szemben, akkor a mostaninál sokkal több európai vezető fog kiállni az európai stratégiai autonómia ügyéért.

Az EU Kína-problémája

Oroszország és Kína európai gazdasággal való összefonódásának mértékét nem lehet egy lapon említeni, a Kínával ápolt kereskedelmi kapcsolatok mélysége és kiterjedtsége sokkal nagyobb, mint az EU–Oroszország kereskedelmi és befektetési viszonyrendszer. Kína mára az Európai Unió legfontosabb árukereskedelmi partnere lett, igaz, az EU tetemes külkereskedelmi deficitet halmozott fel az ázsiai országgal szemben (Európai Bizottság 2023). Számos európai cég fektetett be Kínában, elfogadva a Kínai Kommunista Párt által szabott feltételeket, amelyek sok esetben vezettek szellemi tulajdonjog-sértésekhez, illetve a nyugati cégek hátrányos megkülönböztetéséhez a belső kínai piacon. Ugyanakkor a kínai középosztály fogyasztásának ígérete és az 1,5 milliárd vásárlóval rendelkező piac túlságosan nagy vonzerőt jelent számos nyugati, amerikai és európai nagyvállalat számára is, hogy otthagyják jövedelmező, de mégis erős állami kontroll alatt lévő érdekeltségeiket.

Az ukrajnai háború világosan megmutatta, hogy Európa lényegében semmilyen katonai eszközzel nem rendelkezik még arra sem, hogy egy, a közvetlen szomszédságában kitört fegyveres konfliktust ellenőrzése alatt tartson. Ugyanakkor az Oroszország elleni szankciók jelentették annak a gazdasági hadviselésnek a főpróbáját, amelyet több amerikai, európai és kínai elemző szerint is a jövőben pont az ázsiai nagyhatalom

ellen vehetnek majd be, vélt vagy valós érdeksérelmek megtorlása érdekében (CHON 2022). Éppen ezért érdemes megvizsgálni az EU–Oroszország és az EU–Kína gazdasági kapcsolatok jellegét, hogy ezzel is felmérhessük, mivel járna egy valódi, Kína elleni gazdasági fellépés az európai gazdaság számára, és le tudna-e mondani Európa a kínai kapcsolatról pusztán politikai-ideológiai elvárások miatt.

A decoupling főpróbája: Oroszország

Az Európai Unió szankciói a háború első napjától kezdve próbálták nyomás alá helyezni az orosz vezetést, mindhiába. Ha elfogadjuk Borrell főképviselő 2021 végén, 2022 elején tett nyilatkozatait, miszerint az európai szankciók célja a háború megakadályozása (CHALMERS–SIEBOLD–EMMOTT 2022), akkor meg kell állapítanunk, hogy a szankciók csúfos kudarcot vallottak. A szankcióknak és a spekulánsoknak betudhatóan az egekbe szökő energiaárak eredményeként a 2022-es évben a szénhidrogének eladásából származó orosz állami bevételek nemhogy csökkentek volna, hanem egyenesen nőttek. Bár az orosz olajra és gázra is a legtöbb uniós ország esetében behozatali tilalmat rendeltek el, valójában kerülőutakon, harmadik országokon keresztül még mindig eljut az orosz olaj még az Egyesült Királyságba is, amely ország talán a lehangosabban követeli minden héten és minden nap újabb szankciók bevezetését Oroszország ellen (PREM–CHO 2023). Ugyanakkor a brüsszeli Bruegel Intézet tanulmánya szerint Európa az elmúlt évben több mint 750 milliárd eurót, tehát a Next Generation EU hitel összegét költötte az energiaválság hatásainak enyhítésére: ebben benne vannak a csődbe menő energiacegek állami mentőöveitől a lakossági energiaár-támogatásig azok a kiadások, amelyeket az egekbe szökő szankciós energiaárak tettek szükségessé (SGRAVATTI et al. 2023).

A legtöbb nyugati, szankciópárti szakértő azzal számolt, hogy Oroszországot, a világ kilencedik legnagyobb gazdaságát fájdalommentesen ki lehet iktatni az EU külkereskedelméből. Érvelésük szerint egyrészt már 2014, a Krím annexiója óta számos szankciót vezettünk be Oroszországgal szemben, másrészt 2021-ben az EU külkereskedelmének csupán 5,8%-a zajlott Oroszországgal (amellyel az oroszok az unió ötödik legnagyobb kereskedelmi partnerei voltak), így a mostani korlátozások nem jártak volna jelentős hatással, hiszen korlátozott volumenű kereskedelmi relációt érintettek. A szankciók európai gazdaságra gyakorolt hatásait azonban mégsem látta senki előre.

A kétoldalú EU–orosz külkereskedelmi termékforgalom értéke 2021-ben 275 milliárd euró volt, ebből az EU importja 158 milliárd euró (Eurostat 2023a). Ennek mintegy kétharmada volt valamilyen nyersanyag (kiemelten olaj és gáz, mintegy

98,9 milliárd euró értékben), 7,4 milliárd euróért importáltunk vasat és acélt, 3,6 milliárd euróért pedig fát és fűrészárut. Ezek az orosz nyersanyagok képezték az alapját az európai feldolgozóiparnak, amely az orosz alapanyagokból több száz milliárd eurónyi hozzáadott értéket teremtett az ellátási láncok felsőbb szintjein. Az EU exportja főleg gépipari termékeket, autókat és más járműveket, illetve gyógyszereket és elektronikai eszközöket jelentett. Az orosz import tehát meglehetősen egysíkú és nyersanyagközpontú volt, míg az EU exportja inkább a magasabb hozzáadott értékű termékekre fókuszált, és a lehetőségekhez képest diverzifikált volt. Az oroszok kiszolgáltatottsága papíron jelentős volt: a háború előtt ugyanis az EU volt Oroszország legnagyobb külkereskedelmi partnere, a teljes orosz termékforgalom 37,3%-át bonyolították le az EU-val.

Még azt sem állíthatjuk, hogy a számok alapján az EU oroszoknak való kitettsége túlságosan nagy lett volna. Uniós szinten még az energetika területén sem volt meghatározó jelentősége az oroszoknak való kiszolgáltatottnak: a Gazprom 2021-ben a teljes EU-n kívüli gázimport 39,3%-át adta (a második helyezett Norvégia 24,2%-kal bírt), míg az olajimport terén az orosz részesedés 24,8% volt. Ezek ugyan magas értéknek számítanak, de az EU olajimportja igen diverzifikált volt már a háború előtt is (az olaj terén szintén Norvégia volt a második legnagyobb beszállító, 9,4%-os részesedéssel) (Eurostat 2022). A valódi problémát itt inkább az alternatív forrásokhoz való hozzáférés tagállami szintű egyenlőtlensége okozta: néhány tagállam ugyanis teljes mértékben függött és függ a mai napig is az orosz gázellátástól, míg más tagállamok számára ez teljesen irreleváns, távoli kérdés.

Első pillantásra tehát úgy tűnt, hogy a kereskedelmi adatok alapján Oroszország sokkal kiszolgáltatottabb az EU-nak, mint fordítva, a gazdasági kapcsolatok erősen aszimmetrikusak. A szankciók folyamatos és erőltetett bevezetése, az azokra adott piaci (pánik)reakciók és a nem szándékolt következmények, például az európai légitársaságok versenyképességének drasztikus visszaesése, mert nem használhatják távol-keleti útvonalaikon a legrövidebb utat biztosító orosz légiteret, azonban megmutatták, hogy a szankciós politika valódi hatásait felbecsülni az íróasztal mellett szinte lehetetlen.

És még mindig csak az EU ötödik legnagyobb kereskedelmi partneréről beszélünk, amellyel az unió külkereskedelmének kicsivel több mint 5%-át bonyolította le.

A decoupling igazi próbája: Kína

Kína az EU külkereskedelmében teljesen más nagyságrendet képvisel. Az EU–Kína árukereskedelmi forgalom 2021-ben 696 milliárd eurót tett ki, ebből az európai

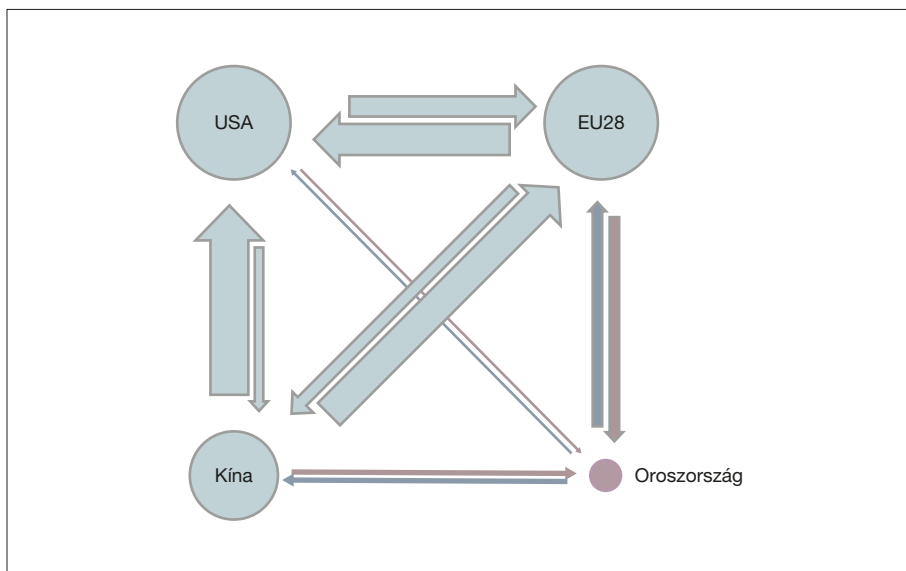
import 472 milliárd, míg az export 223 milliárd euró volt. Ebből következik, hogy az EU-nak jelentős külkereskedelmi hiánya van Kínával szemben. Az EU–Kína kereskedelem szerkezete azonban teljesen más, mint az EU–orosz kereskedelemé. A Kínából érkező áruk 97%-a feldolgozott termék, nyersanyagokat szinte nem is hozunk be a kelet-ázsiai országból. Az EU exportjában hasonló arányokat láthatunk: kivitelünk 84%-a feldolgozott termék. A kereskedelmi forgalom felét mindkét irányban a gépek és a közlekedési eszközök teszik ki, az EU exportjában mintegy 14%-kal bírnak a vegyipari termékek. Az uniós export 5,7%-a élelmiszer. Az elmúlt 10 évben a Kínával zajló külkereskedelmünk majdnem megkétszereződött, és mára Kína felelős az EU importjának 22,3, míg exportjának 10,3%-áért (Eurostat 2023b).

Kína exportja meglehetősen diverzifikált, egyetlen kereskedelmi partner sem rendelkezik túlságosan nagy súllyal. A külkereskedelmi forgalmat tekintve Kína legnagyobb partnere az EU, de részesedése csak 13,7%, míg a második USA aránya 12,5%. Ezeket követi Japán (6,2%), Dél-Korea és Hongkong (6-6%) (Eurostat 2023b). Kína tehát koránt sincsen annyira kiszolgáltatva az EU-nak, mint Oroszország volt a háború előtt. A helyzet megértését tovább nehezíti, hogy az európai és a kínai gazdaság összefonódása jellemzően a globális ellátási láncokon és a transznacionális vállalatokon keresztül valósult meg, míg az orosz–EU kapcsolatok lényegében leírhatók néhány óriásvállalat tranzakcióin keresztül.

A külkereskedelmi adatokból látható, hogy Kína ellen korántsem olyan egyszerű szankciókat bevezetni, mint Oroszország ellen. Míg az oroszok esetében néhány vállalat és termékcsoport korlátozásával lényegében a kétoldalú kereskedelem jelentős részét adminisztratív módon korlátozni lehet úgy, hogy ez az európai termelési láncokat a nyersanyaghiányon kívül nem veszélyezteti, addig Kína esetében a közös fejlesztések, a kiszervezett gyártási folyamatok és a termékforgalom összetettsége miatt a *decoupling* beláthatatlan gazdasági következményekkel járna.

Az 1. ábrán jól látható, hogy az orosz–kínai–európai–amerikai kereskedelmi viszonyokban Oroszország szerepe és nemzetgazdasági súlya lényegében elhanyagolható. Mégis, az EU úgy lépett fel az oroszokkal szemben a szankciós rezsim átgondolatlan bevezetésével, hogy ezen a kis kapcsolatrendszeren keresztül is óriási károkat okozott saját magának: az Európára csak az energetikai szektorban nehezedő pluszterhek a 2021-es teljes külkereskedelmi forgalom háromszorosát, az orosz olaj- és gázvásárlások összegének pedig hétszeresét (!) tették ki.

A kínai kapcsolat elvesztése az Európai Unió számára beláthatatlan gazdasági következményekkel járna. Az oroszellenes szankciók logikáját már ismerjük: nem számítanak az újabb intézkedések költségei, az európai polgárokra nehezedő anyagi

1. ábra. Az EU–USA–Kína–Oroszország gazdasági viszonyok
ábrázolása a 2021-es külkereskedelmi adatok alapján

Forrás: Stiftung Wissenschaft und Politik (KLUGE–HERD 2021)

terhek, ha a „történelem jó oldalára” kell kerülni. Hasonló logikát látunk megjelenni a Kínával kapcsolatos amerikai narratíva megváltozásával: Kína és Oroszország összemosisásával, Peking fegyverszállításokkal való megvádolásával Washingtonban mintha már a Kínával szembeni gazdasági fellépést igyekeznének előkészíteni (VÖRÖS–TARRÓSY 2024; VÖRÖS–HORVÁTH 2024). Ha az EU elfogadná ezt a narratívát, és Kínával fenntartott kapcsolatainak felszámolása vagy jelentős leépítése mellett döntene, annak gazdasági következményei az elmúlt évek visszaesésénél is súlyosabban érintenék az unió gazdaságát.

Európa bevonásának szükségessége a Kína elleni fellépésbe

Ha elfogadjuk az elmúlt évek narratíváit a világrend átalakulásáról, akkor Kína vált mára az amerikai hegemonia legfőbb kihívójává (MEARSHEIMER 2010). A gazdasági összefonódások (globális ellátási láncok, az amerikai államadósság finanszírozása stb.) miatt ugyan a közvetlen összecsapást még sokan elképzelhetetlennek tartják (JOHNSON 2022),

ugyanakkor az amerikai katonai és biztonságpolitikai elitben már évek óta Kínára „készülnek”, és egyértelműen Pekinget tartják az Egyesült Államokra leselkedő legnagyobb, egzisztenciális veszélynek (White House 2022).

Az amerikai vezetés egyik legnagyobb frusztrációja, hogy Kína úgy nőtt az amerikaiak fejére, hogy végig a Washington által kidolgozott játékszabályokat alkalmazta (VÖRÖS–HORVÁTH 2024). Kína maximális előnyt kovácsolt WTO-tagságából, és nemzetközi téren folyamatosan a nemzetközi rendre és a nemzetközi jogra hivatkozva jár el saját konfliktusainak rendezése során, ezzel is kihívást intézve a nemzetközi jogra hivatkozó, de azt rendszerint saját érdekei esetén figyelmen kívül hagyó Egyesült Államokkal szemben (MAZARR–HEATH–CEVALLOS 2018). Kína ugyanakkor még nem áll készen arra, hogy saját nemzetközi rendet építsen fel, ennek költségeit még nem képes és nem is kívánja viselni, inkább a meglévő rendszer előnyeit és kiskapuit kihasználva, a globalizáció hatásait saját javára fordítva építi pozícióit a világtrenden belül, de elsősorban saját közvetlen környezetében.

Az amerikai elit frusztrációja pontosan abból fakad, hogy saját – gazdasági – szabályait használták ki ellene. A *Wandel durch Handel* elve, vagyis a kínai rendszerváltás gazdasági reformokon keresztül való kikényszerítése nem valósult meg: Kína továbbra is „szocializmus kínai jellegzetességekkel”, és a plurális demokráciává válásnak semmilyen jelét sem mutatja. Bár a Nyugat számára bosszantó ideológiai kihívást jelent, hogy a demokrácia és a jólét korábban felbonthatatlannak tűnő egységét Kína (és egyébként Vietnám is) sikerrel törte meg, a valódi kihívást a Nyugat által megteremtett, fenntartott és finanszírozott rendszer kínai kihasználása jelentette, és jelenti a mai napig.

Vitathatatlan tény, hogy Kína felemelkedésének oka a világgazdaság amerikai dominanciájú rendjébe való sikeres betagozódás és a rendszer előnyeinek kihasználása volt (TAN 2021). Éppen ezért tűnik logikus reakciónak amerikai részről, hogy a kínaiak világgazdasághoz való hozzáférését adminisztratív és egyéb úton korlátozzák. Ez kiterjedhet és ki is terjed bizonyos technológiák exportjának tilalmára (Huawei), a fejlett technológiákhoz való hozzáférés korlátozására (a holland ASML vállalat csipgyártási technológiájának exporttilalma vagy az Android operációs rendszerek kínai telefonokon való futtatásának tilalma) (WANG 2023), a kínai termékekre történő pluszadók és vámok kivetésére, illetve az amerikai cégek kínai befektetésének megnehezítésére vagy azok kiváltására a szomszédos országokban vagy Délkelet-Ázsiában eszközölt befektetésekkel.

Az Egyesült Államok egyedül már nem képes a kínai felemelkedés ellensúlyozására. Kína exportjának diverzifikáltsága, globális ellátási láncokban játszott szerepe, világszerte meglévő beruházásai összetett fellépést tesznek szükségessé (PAULSON 2023).

Ugyanakkor az Oroszország ellen bevezetett szankciók Peking számára is figyelemztetésként szolgáltak: például az orosz entitások kizárása az Amerika-központú pénzügyi infrastruktúrából Kínát is arra készítette, hogy jüanalapú elszámolásra álljon át a szaúdi olajszállítások esetében, vagy tovább erősítse a digitális jüan pozícióit, hogy az esetleges amerikai pénzügyi szankciós rezsim bevezetése esetén is maradjanak alternatívák. Ezzel a dedollarizációs folyamat is nagy lökést kapott, amelynek hatásait egyelőre még nem lehet felmérni.

Az USA-nak mind ideológiai-legitimációs (lásd a 2003-as iraki háborút), mind pragmatikus okokból partnerekre van szüksége a Kína elleni eredményes fellépéshez. Ebben kiemelt szerep vár az Európai Unióra, hiszen az EU Kína legnagyobb kereskedelmi partnere, egyben az EU az USA legnagyobb gazdasági versenytársa is, így a Kína-ellenesebb uniós álláspont kikényszerítése is legalább kettős célokat tudna szolgálni. Egyrészt sikeresen tudná rombolni a kínai gazdasági és politikai pozíciókat, másrészt az EU-t is gyengítené, az IRA után további csapást mérve az európai versenyképességre.

Az európai vezetők körében egyre jobban érzékelhető a radikális Kína-ellenes álláspont tarthatatlansága (ANDERLINI–CAULCUTT 2023). Egyes elemzések szerint valójában a Pekinggel szemben kritikus bizottsági álláspontot a tagállamok egyre kisebb hányada támogatja (BRENNER 2023). Az Oroszország és Kína jelentette merőben eltérő kihívások az európai országok többségében megnehezítik az USA számára, hogy saját érdekei mellé állítsa európai partnereit, bár a módszerek, amelyeket Washington a meggyőzésre használ, nagyon hasonlóak.

Az európai országok többsége számára Kína nem jelent semmilyen egzisztenciális fenyegetést. Mivel nem az európai országok és még csak nem is az Európai Unió a pozícióját féltő globális hegemon, ezért Kína megerősödése egyelőre nem jelent hagyományos, katonai fenyegetést az európai országok többsége számára. Van ugyan néhány tagállam, kiemelten Franciaország, amelynek találhatók külbirtokai az indiai–csendes-óceáni térségben, ezek azonban földrajzilag is messze esnek azoktól a nemzetközi vizektől, ahol jelenleg a kínai haditengerészet erőpróbái zajlanak. Bár Európának valóban érdeke fűződik a tengeri szállítási útvonalak szabad átjárhatóságához, igazából semmilyen eszköze nincs arra, hogy ezt az átjárhatóságot fenntartsa vagy megteremtse, ha egy harmadik ország fenyegetné a hajózási útvonalakat.

Éppen ezért kell az USA-nak is sokkal inkább az univerzális nyugati értékek, az individualizmus és a proliferálódott emberi jogok mentén érvelve morális szempontból megközelítenie a Nyugat–Kína-rivalizálást (lásd még: demokráciák és autoriter országok ellentéte), ugyanis katonai-gazdasági szempontból Európát nem lehet a kínai fenyegetéssel változásra bírni. A kínai Népi Felszabadító Hadsereg és annak hadihajói

egyetlen, a Távol-Keleten állandó bázissal rendelkező európai repülőgép-hordozó harccsoportot sem fenyegetnek. Ezért is volt figyelemre méltó fejlemény, amikor néhány évvel ezelőtt megindult a vita a NATO Kína-ellenes fellépésének szükségességéről, annak ellenére, hogy Kína se nem északi, se nem atlanti hatalom. Nem csoda, hogy a NATO-tagországok többsége értetlenül állt a kezdeményezés előtt, és csak azok foglalkoztak komolyan ezzel a kérdéssel, akik amúgy is szoros kapcsolatot áptak – más okokból – az USA-val.

Az EU-nak jelenleg van érvényes stratégiája az indopacifikus térségre, amelyet még 2021-ben fogadott el az Európai Tanács (EEAS 2022). A stratégia fő elemei a szabad és nyitott indopacifikus térségre vonatkoznak, és a regionális stabilitás megteremtését szolgálják. Ebbe beletartozik a gazdasági növekedés elősegítése, a zöld átalakulás támogatása, az óceánok közös használati szabályainak megteremtése, a digitális kormányzás és partnerségek kialakítása, a konnektivitás, a biztonság- és védelempolitikai együttműködés, valamint az emberi dimenzió hatékonyabb védelme, például a globális járványok elleni fellépés terén történő koordinációval. A célok kétségtelenül nemesek, a kérdés inkább az, az EU rendelkezik-e azokkal az eszközökkel, akár politikai, akár katonai, akár gazdasági téren, amelyekkel ezeknek a céljainak érvényt szerezhet akár olyan esetben is, amikor a partnerek nem bizonyulnak együttműködőnek. Így hiába is nevezi stratégiai riválisnak Kínát ez az uniós stratégia, ha egyrészt a tagállamok maguk nem tekintik annak Kínát, és továbbra is kereskedni akarnak vele, másrészt az EU nincs, és a közeljövőben nem is lesz birtokában azoknak a képességeknek, amelyekkel Kínát mint riválist tudná kezelni akár politikai, akár katonai, akár gazdasági téren.

Az európai megközelítés azonban Kína esetében nem a kizárólagosságra, a vagy-vagy típusú szemléletre korlátozódik. Bár itt is tapasztalhatunk eltéréseket az egyes tagállamok, illetve az uniós intézmények álláspontja között, abban jelenleg minden szereplő egyetért, hogy Kínával a kereskedelmi és befektetési kapcsolatokat fenn kell tartani, és bár a kínai politikai rendszer számos okból ellenszenves az európaiak számára, ezen felül lehet és felül kell emelkedni a gazdasági haszon reményében. Igaz, ahogyan arra a német Iparszövetség is felhívta a figyelmet, a kínai kormány nem feltétlenül teljesítette eddigi ígéreteit a kínai piachoz való korlátlan, vagyis inkább kevésbé korlátozott hozzáférés ügyében, az 1,5 milliárdos belső piac túlságosan nagy csábítást jelent a legtöbb európai – és amerikai – nagyvállalat számára ahhoz, hogy igyekezzen hozzáférést szerezni, és saját kormányát ennek a törekvésnek a támogatására vegye rá. A manicheista amerikai, fekete-fehér megközelítést tehát, amelyet az európaiak már elsajátítottak Oroszország esetében, Kína kapcsán még nem sikerült elültetni az európai politikai vezetők fejében.

A Kína kapcsán zajló útkeresés nehézségeit jól mutatja Macron 2023. áprilisi kínai hivatalos látogatása is. Miközben Scholz kancellár már 2022 novemberében Pekingbe látogatott, hogy újra felvegye a gazdasági együttműködés szálait, addig Macron fél évvel később szintén elsősorban a francia gazdasági érdekeket szolgálva folytatott tárgyalásokat kínai partnereivel. Macron azzal keltett feltűnést, hogy a hazaúton arról beszélt: Európának a saját érdekeit kellene követnie, és nem lenne szabad mások vazallusává válnia a közelgő nagyhatalmi összecsapásban. Macron nyilatkozatából nemcsak a stratégiai autonómia hagyományos francia felfogású változata életben tartásának igénye beszél, hanem annak a leegyszerűsítő világnézetnek a kritikája is, amelyet az Egyesült Államok Kína kapcsán képvisel.

Összegzés – Európa helye az átalakuló világrendben

Ha a világrend átalakulásáról beszélünk, akkor meg kell állapítanunk, hogy Európa csak a nézőtérén foglal helyet, és a legtöbb változás csak megtörténik vele, ahelyett, hogy a folyamatok valódi alakítója lenne. Megfelelő eszközök és elérhető, reális célok hiányában a következő években is nehezen tűnik meghaladhatónak a belső megosztottság. Amíg arról is vita zajlik Európa vezetői között, hogy beszélhetünk-e egyáltalán európai érdekről, vagy csak az amerikai érdekszféra szélén foglalunk helyet, addig valójában minden, a stratégiai autonómiáról zajló vita feleslegesnek és hiábavalónak tűnik.

Európa függősége az Egyesült Államoktól katonai téren az elmúlt 30 évben talán most a legnagyobb. Az ukrajnai háború kapcsán láthatóvá vált, mennyire nincsen felkészülve az EU egy tartós katonai konfliktusra, legyen szó akár a lőszergyártás volumenének növeléséről vagy a rendelkezésre álló harckocsik és egyéb nehéz páncélozott járművek számáról. A képességek hiányát ugyanakkor voluntarizmussal bőven sikerült pótolni. Az unió úgy hozott és hoz szankciókat Oroszország ellen, hogy azok hatását előre nem, vagy rosszul méri fel. Nemcsak gazdasági, hanem politikai téren is jelentős feszültségeket okoznak ezek a korlátozások, amelyek ráadásul a szankciók deklarált célját, hogy vessenek véget a harcoknak, eddig még nem érték el. De ez nem zavarja az európai vezetőket, maga Borrell is úgy nyilatkozott: *no pain, no gain*, a fogyókúrát sem szabad abbahagyni az első alkalommal, amikor éhesek leszünk.

A fogyókúra hasonlatnál maradva azonban nem szabad elfelejteni, hogy a háború és az arra adott európai szankciós válaszok az amúgy is legyengült, anorexiás Európát

akarják további fogyásra kényszeríteni. A háború pont akkor tört ugyanis ki, amikor az EU éppen kezdett volna kikapaszkodni a koronavírus-járványt követő gazdasági válságból, és elindult volna újra a növekedés útján. Mondhatjuk, hogy szerencsétlen a háború időzítése, de valójában a háborúk mindig rosszkor jönnek. Ugyanakkor az, hogy Európa ennyire doktriner válaszokat adott az ukrajnai invázióra, sokszor saját gazdasági érdekeivel szemben is, nem azt vetíti előre, hogy az unió vezetése képes lenne felmérni, melyek is igazából Európa érdekei az új világrendben.

A fejezetben amellet érveltem, hogy nem feltétlenül érdemes az EU stratégiái dokumentumaira hagyatkozni, ha az unió külpolitikai céljait akarjuk megérteni. Igaz, a releváns dokumentumok rendelkezésre állnak, ám az EU külpolitikája is egyre inkább átpolitizálódik. Egyrészt egyre nagyobb teret kap az uniós intézmények napi-
rendalkotási küzdelme, a Bizottság, a Tanács és a Parlament sokszor radikálisan eltérő álláspontjai arról, mit és miért kellene tennie Európának. A másik oldalon legalább ennyire fontosak az uniós intézmények és a tagállamok nézeteltérései, illetve végső soron a tagállamok közötti különbségek is. Nem csoda, hogy a közös kül- és biztonságpolitika kapcsán is egyre gyakrabban merül fel a jelenlegi konszenzusos döntéshozatali mechanizmus felváltása a minősített többségi eljárással. Eltekintve annak az ironiájától, hogy pontosan azok a tagállamok akarják saját frusztrációjukat a szabályok megváltoztatásával orvosolni, amelyek a jogállamiságra hivatkozva oktatnak ki egyes új tagállamokat, valójában a minősített többségű döntéshozatal bevezetése nem feltétlenül vezetne jobb megoldásokhoz az uniós külpolitikában sem. Egyrészt azért, mert a gyors döntések nem feltétlenül jó döntések, másrészt azért, mert amit ma az ellenfeleink ellen használunk fel, azt legközelebb pont ellenünk használhatják majd fel. Ma vonzónak tűnhet a magyar vétót megkerülve szankciók alá helyezni az orosz atomipart, de ha legközelebb az európai cégek kínai befektetéseiről kell döntést hozni, már lehet, hogy hiányozna az egyhangúság, és akár egyes nagy tagállamok érdekei is sérülhetnek a döntéshozatal során.

A globális hatalmi viszonyok változásai nem Európa mellett szólnak. A multipolárisabb világ szükségképpen versengőbb is lesz, és felértékelődik a hagyományos, kemény biztonságpolitikai eszközök szerepe. Ezen a téren Európa nagyon rosszul áll, és nagyon rosszul is fog állni a következő években: az Ukrajnának átadott eszközök pótlását, illetve a saját védelmi képességek fejlesztését ugyanis egyszerre kellene megoldani abban a környezetben, ahol jelentős belső társadalmi változások zajlanak az uniós országaiban, és az államoknak számos új problémára kell igen költséges megoldásokat találniuk. Ha Európa közvetlen szomszédságában továbbra is erők maradnak a hagyományos kihívások, akkor elsősorban a saját, közvetlen területvédelemre alkalmas

képességek fejlesztését kell majd előtérbe helyezni, így az erőketítésre is alkalmas képességek háttérbe szorulhatnak a jövőben, megkérdőjelezve azt, mennyire is tud alakítója lenni Európa a világrend átalakulásának.

A katonai-biztonsági képességek mellett az EU-nak az önálló gondolkodás képességét is vissza kell szereznie. Az ukrajnai háború óta eltelt időben a stratégiai autonómiáról szóló vita megrekedt és jelentéktelenné vált, ráadásul azokat, akik felvetik az önálló európai érdekképviselő gondolatát, azonnal a transzatlanti érdekek árulójának, valamint az oroszok és a kínaiak székértőjének minősítik. Európa azonban nem Amerika, és Európának igenis vannak saját érdekei azon túl is, hogy szeretnénk, ha az amerikaiak megvédenének minket. Benjamin Franklin szerint, aki feladja szabadságát a biztonságért, valójában egyiket sem érdemli meg. Európa pedig éppen most adja fel gondolatai szabadságát is a biztonságért cserébe.

Ha az EU sikerrel akar részt venni a világrend átalakításában, szembe kell néznie a stratégiai autonómia kérdésével. Élénk és érdemi vitát kell folytatnunk arról, akarjuk-e vállalni az önállóság kockázatát, felelősségét és költségeit. Európának vannak jól azonosítható, saját érdekei, ezeket meg kell védenünk, és úgy kell fellépünk a világban, hogy az saját érdekeinket szolgálja. Ha ezek az érdekek a barátaink és szövetségeseink érdekeivel is egybevágnak, annál jobb. De Európa érdekeit csak Európa védheti meg. Nem spórolhatjuk meg ezt az erőfeszítést. Persze lehet, hogy a vita eredménye az lesz: valójában Európa csak Amerika szárnyai alatt lehet tartósan biztonságban, és ez adott esetben a szabadságunk feladását is megéri. De erről csak akkor bizonyosodhatunk valóban meg, ha a vitát – az igazi európai, felvilágosult hagyományok szerint – már lefolytattuk.

Felhasznált irodalom

- AGGESTAM, L. – HYDE-PRICE, A. (2019): Double Trouble: Trump, Transatlantic Relations and European Strategic Autonomy. *Journal of Common Market Studies*, 57(S1), 114–127. Online: <https://doi.org/10.1111/jcms.12948>
- ANDERLINI, J. – CAULCUTT, C. (2023): Europe Must Resist Pressure to Become „America’s Followers”, Says Macron. *Politico*, 2023. április 9. Online: www.politico.eu/article/emmanuel-macron-china-america-pressure-interview
- BALDWIN, D. A. (2020): *Economic Statecraft: A New Edition*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- BICCHI, F. (2011): The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations. *Mediterranean Politics*, 16(1), 3–19. Online: <https://doi.org/10.1080/13629395.2011.547365>

- BRENNER, T. (2023): Europe is Disastrously Split on China. *Foreign Policy*, 2023. április 12. Online: <https://foreignpolicy.com/2023/04/12/europe-china-policy-brussels-macron-xi-jinping-von-der-leyen-sanchez>
- BUSQUETS GUÀRDIA, A. – COOPER, C. (2023): The Delayed Impact of the EU's Wartime Sanctions on Russia. *Politico*, 2023. február 3. Online: www.politico.eu/article/numbers-delayed-impact-eu-european-union-war-sanctions-russia-vladimir-putin
- CADIER, D. (2022): France: What's Behind Macron's Russia Initiative? In KAEDING, M. – POLLAK, J. – SCHMIDT, P. (szerk.): *Russia and the Future of Europe*. Cham: Springer, 39–42. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-95648-6_10
- CHALMERS, J. – SIEBOLD, S. – EMMOTT, R. (2022): EU Agrees Sanctions „to Hurt Russia” over Ukraine Crisis. *Reuters*, 2022. február 22. Online: www.reuters.com/world/europe/eu-envoys-discuss-scope-sanctions-after-russian-move-ukraine-regions-2022-02-22
- CHARBONNEAU, B. (2017): Whose „West Africa”? The Regional Dynamics of Peace and Security. *Journal of Contemporary African Studies*, 35(4), 407–414. Online: <https://doi.org/10.1080/02589001.2017.1365117>
- CHON, G. (2022): Russia is Dry Run for Bigger China Sanctions Test. *Reuters*, 2022. február 25. Online: www.reuters.com/markets/asia/russia-is-dry-run-bigger-china-sanctions-test-2022-02-25
- COI, G. et al. (2022): The EU's Real Refugee Policy: Division and Delay. *Politico*, 2022. május 12. Online: www.politico.eu/article/ukraine-war-refugees-europe-real-policy-brussels-migration-division-delay
- DAMEN, M. (2022): *EU Strategic Autonomy 2013–2023: From Concept to Capacity*. Online: [www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2022\)733589](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2022)733589)
- DETSCH, J. – MACKINNON, A. – GRAMER, R. (2023): Ukraine Has Shifted Europe's East-West Fault Line. *Foreign Policy*, 2023. március 29. Online: <https://foreignpolicy.com/2023/03/29/ukraine-russia-war-eastern-europe-european-leadership>
- Economist (2019): Emmanuel Macron Warns Europe: NATO is Becoming Brain-Dead. *The Economist*, 2019. november 7. Online: www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead
- EEAS (2016): *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. Online: www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en
- EEAS (2022): *EU Strategy for Cooperation in the Indo-Pacific*. Online: www.eeas.europa.eu/eeas/eu-strategy-cooperation-indo-pacific_en
- EIU (2022): Energy Crisis Will Erode Europe's Competitiveness in 2023. *Economist Intelligence Unit*, 2022. október 13. Online: www.eiu.com/n/energy-crisis-will-erode-europe-competitiveness-in-2023
- Európai Bizottság (2019): *Speech by President-elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the Occasion of the Presentation of Her College of Commissioners and Their Programme*. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_6408

- Európai Bizottság [é. n.]: *China*. Online: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/china_en
- Eurostat (2022): *EU Energy Mix and Import Dependency*. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_energy_mix_and_import_dependency
- Eurostat (2023a): *EU Trade with Russia – Latest Developments*. Online: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=558089#:~:text=Since%20then%20imports%20from%20Russia,stood%20at%20%E2%82%AC6.0%20billion>
- Eurostat (2023b): *China–EU – International Trade in Goods Statistics*. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=China-EU_-_international_trade_in_goods_statistics
- FABRY, E. (2021): *European Companies are Facing the Decoupling of China and the United States*. Paris: Institute Jacques Delors.
- FLOTT, D. (2021): *European Sovereignty: Strategy and Interdependence*. Paris: EU Institute for Strategic Studies.
- FIX, L. – MANKOFF, J. (2022): Europe Has to Step Up on Ukraine to Keep the US From Stepping Back. *Council on Foreign Relations*, 2022. december 9. Online: www.cfr.org/article/europe-has-step-ukraine-keep-us-stepping-back
- HALBERSTAM, D. (2001): *War in a Time of Peace: Bush, Clinton and the Generals*. New York: Scribner.
- HIGASHINO, A. (2004): For the Sake of „Peace and Security”? The Role of Security in the European Union Enlargement Eastwards. *Cooperation and Conflict. Journal of the Nordic International Studies Association*, 39(4), 347–368. Online: <https://doi.org/10.1177/0010836704047579>
- HOWORTH, J. (2018): Strategic Autonomy and EU–NATO Cooperation: Threat or Opportunity for Transatlantic Defence Relations? *Journal of European Integration*, 40(5), 523–537. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2018.1512268>
- ISCHINGER, W. (2022): Germany’s Ukraine Problem. *Foreign Affairs*, 2022. augusztus 10. Online: www.foreignaffairs.com/germany/germanys-ukraine-problem
- JACOBSEN, J. (2018): Is European NATO Really Free-Riding? Patterns of Material and Non-Material Burden-Sharing after the Cold War. *European Security*, 27(4), 490–514. Online: <https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1515072>
- JOHNSON, C. K. (2022): Why China Will Play It Safe: Xi Would Prefer Détente – Not War – with America. *Foreign Affairs*, 2022. november 14. Online: www.foreignaffairs.com/china/why-china-will-play-it-safe
- KAMMER, A. (2021): *Europe’s Post-Pandemic Economic Challenges: Getting Fiscal Policy Right Will be Harder than Dealing with Inflation*. Washington, DC: IMF.
- KLUGE, J. – HERD, G. P. (2021): Russia and China Trade and Technology Dependence? *George C. Marshall European Center for Security Studies*, 2021. november 30. Online: www.marshallcenter.org/en/publications/clock-tower-security-series/strategic-competition-seminar-series/russia-and-china-trade-and-technology-dependence

- LIPPERT, B. – ONDARZA, N. v. – PERTHES, V. (2019): *European Strategic Autonomy: Actors, Issues, Conflicts of Interests*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.
- LYNCH, S. – GRIDNEFF, I. (2022): Europe's American President: The Paradox of Ursula von der Leyen. *Politico*, 2022. október 6. Online: www.politico.eu/article/europe-american-president-paradox-ursula-von-der-leyen
- MACRON, E. (2017): Initiative pour l'Europe – Discours d'Emmanuel Macron pour une Europe souveraine, unie, démocratique. *Élysée*, 2017. szeptember 26. Online: www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique
- MARTILL, B. – SUS, M. (2019): Great Expectations: The Brexit Moment in EU Security and Defence and the Return of the Capabilities–Expectations Gap. *Europe and the World*, 3(1), 1–17. Online: <https://doi.org/10.14324/111.444.cwlj.2019.18>
- MARTON P. (2024): Az Egyesült Államok kilátásai: geopolitikai versengés, nem hagyományos kihívások és elbizonytalanodó identitás. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 331–348.
- MAZARR, M. J. – HEATH, T. R. – CEVALLOS, A. S. (2018): *China and the International Order*. Santa Monica, CA: Rand Corporation. Online: <https://doi.org/10.7249/RR2423>
- MEARSHEIMER, J. J. (2010): The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia. *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 381–396. Online: <https://doi.org/10.1093/cjip/poq016>
- MIKHELIDZE, N. (2009): After the 2008 Russia–Georgia War: Implications for the Wider Caucasus. *The International Spectator*, 44(3), 27–42. Online: <https://doi.org/10.1080/03932720903148807>
- MULLER, R. (2022): Slovakia Sends Its Air Defence System to Ukraine. *Reuters*, 2022. április 8. Online: www.reuters.com/world/europe/slovakia-gives-s-300-air-defence-system-ukraine-prime-minister-2022-04-08
- NÆSS-SCHMIDT, S. et al. (2022): *Impact of the Inflation Reduction Act on EU Competitiveness*. Copenhagen: Copenhagen Economics.
- N. RÓZSA E. (2024): Észak-Afrika: a Magreb, azaz „a hely, ahol a nap lenyugszik”. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 261–279.
- ORBIE, J. – DE VILLE, F. (2020): *Impact of the Corona Crisis on EU Trade Policy: Our Five Cents to the Debate*. Ghent: Ghent University Centre for EU Studies.
- PAULSON, H. M. (2023): America's China Policy is Not Working: The Dangers of a Broad Decoupling. *Foreign Affairs*, 2023. január 26. Online: www.foreignaffairs.com/china/americas-china-policy-not-working
- PIETRALUNGA, C. – RICARD, P. (2022): Macron Hopes for Negotiations between Russia and Ukraine. *Le Monde*, 2022. október 13. Online: www.lemonde.fr/en/international/article/2022/10/13/emmanuel-macron-hopes-for-negotiations-between-russia-and-ukraine_6000156_4.html

- POHORILOV, S. (2023): Yermak-McFaul Expert Group Plans to Strengthen Sanctions on Russia Action Plan 2.0. *Ukrainska Pravda*, 2023. április 25. Online: www.pravda.com.ua/eng/news/2023/04/25/7399330
- PORTELA, C. et al. (2021): Consensus Against All Odds: Explaining the Persistence of EU Sanctions on Russia. *Journal of European Integration*, 43(6), 683–699. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1803854>
- PREM, P. – CHO, S. (2023): Russian Oil Still Powering Europe's Cars With Help of India. *Bloomberg*, 2023. április 28. Online: www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-28/russian-oil-is-still-powering-europe-s-cars-with-help-of-india
- RACHMAN, G. (2009): Kissinger Never Wanted to Dial Europe. *The Financial Times*, 2009. július 22. Online: www.ft.com/content/c4c1e0cd-f34a-3b49-985f-e708b247eb55
- RÁCZ A. (2024): Oroszország: az egykori kihívó magányossága. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világtrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 153–179.
- RENSMANN, L. (2004): Collective Guilt, National Identity, and Political Processes in Contemporary Germany. In BRANSCOMBE, N. R. – DOOSJE, B. (szerk.): *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 169–190. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139106931.012>
- Reuters (2022a): France's Macron Says There is Chance for Peace in Ukraine. *Reuters*, 2022. október 24. Online: www.reuters.com/world/europe/frances-macron-says-there-is-chance-peace-ukraine-2022-10-23
- Reuters (2022b): Macron Says New Security Architecture Should Give Guarantees for Russia. *Reuters*, 2022. december 3. Online: www.reuters.com/world/europe/macron-says-new-security-architecture-should-give-guarantees-russia-2022-12-03
- Reuters (2023a): Denmark to Send Artillery to Ukraine, Delaying Own Build-Up. *Reuters*, 2023. január 19. Online: www.reuters.com/world/europe/denmark-send-artillery-ukraine-delaying-own-build-up-2023-01-19
- Reuters (2023b): Norway's Oil and Gas Tax Revenue Soars to Record \$89 Bln. *Reuters*, 2023. január 26. Online: www.reuters.com/business/energy/norways-oil-gas-tax-revenue-soars-record-89-bln-2023-01-26
- SCHOLZ, O. (2022): *Policy Statement by Olaf Scholz, Chancellor of the Federal Republic of Germany and Member of the German Bundestag, 27 February 2022 in Berlin*. Online: www.bundesregierung.de/breg-en/news/policy-statement-by-olaf-scholz-chancellor-of-the-federal-republic-of-germany-and-member-of-the-german-bundestag-27-february-2022-in-berlin-2008378
- SGRAVATTI, G. et al. (2023): *National Fiscal Policy Responses to the Energy Crisis*. Brussels: Bruegel.

- STAHL, B. – LUCKE, R. – FELFELI, A. (2016): Comeback of the Transatlantic Security Community? Comparative Securitisation in the Crimea Crisis. *East European Politics*, 32(4), 535–546. Online: <https://doi.org/10.1080/21599165.2016.1231670>
- SULLIVAN, A. (2022): Russian Gas in Germany: A 50-Year Relationship. *DW*, 2022. szeptember 3. Online: www.dw.com/en/russian-gas-in-germany-a-complicated-50-year-relationship/a-61057166
- SVERDRUP-THYGESON, B. – LANTEIGNE, M. – SVERDRUP, U. (2016): „For Every Action...” *The American Pivot to Asia and Fragmented European Responses*. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.
- SZENES Z. (2015): Közös európai haderő? *Nemzet és Biztonság*, 8(2), 2.
- TAN, Y. (2021): How the WTO Changed China: The Mixed Legacy of Economic Engagement. *Foreign Affairs*, 90(2).
- TIDEY, A. (2022): EU Defence Stockpiles „Almost Empty” Despite Increase in Spending, Borrell Warns. *Euronews*, 2022. december 8. Online: www.euronews.com/my-europe/2022/12/08/eu-defence-stockpiles-almost-empty-despite-increase-in-spending-borrell-warns
- TVP World (2023): Polish PM Discusses Ukraine, Transatlantic Ties in Washington. *TVP World*, 2023. április 13.
- UGRÓSDY M. – REINITZ K. (2017): Végül megkaptuk, amit kértünk: Közép-Európa és az Egyesült Államok Barack Obama elnöksége alatt. *Külgügyi Szemle*, 16(ksz.), 91–107.
- VÖRÖS G. (2017): Barack Obama külpolitikai hagyatéka Ázsiában. *Külgügyi Szemle*, 16(ksz.), 145–164.
- VÖRÖS Z. – HORVÁTH L. (2024): Dominancia és függés? – Kína az átalakuló nemzetközi térben. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 37–60.
- VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (2024): Az átalakuló világrend és a pólusok elmélete. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 11–35.
- WANG, D. (2023): China’s Hidden Tech Revolution: How Beijing Threatens US Dominance. *Foreign Affairs*, 2023. február 28. Online: www.foreignaffairs.com/china/chinas-hidden-tech-revolution-how-beijing-threatens-us-dominance-dan-wang
- White House (2022): *National Security Strategy*. Washington, DC: The White House.